

Afrikan ”erilaiset” sodat

DE WAAL, ALEX (2003; toim.). *Unohdettujen sotien Afrikka*. 383 s. Suomen Rauhanpuolustajat & Like, Helsinki (Vuonna 2000 ilmestyneestä alkuteoksesta *Who fights? Who cares? War and humanitarian action in Africa*; suomentanut Jorma Penttinen).

Justice Africa -järjestön johtajan Alex de Waalin toimittama teos etsii yhteisiä nimittäjiä Afrikan konflikteista ja rakentaa teoreettista keskustelua sotien synnystä ja dynamiikasta. Kirja keskittyy erityisesti sisällissotiin, vaikka ohimennen käsitellään myös valtioiden välisiä konflikteja. Kannen perusteella de Waal on toimittanut teoksen, mutta lukujen kirjoittajia ei mainita missään. Käännös englanninkielisestä alkuteoksesta on sujuva.

Kirja on erittäin ajankohtainen, sillä Tukholman kansainvälisen rauhantutkimusinstituutin SIPRI:n *Major Armed Conflicts* -tietokannan (<<http://first.sipri.org/index.php>>) mukaan yksikään yhdeksässä Afrikan valtiossa käynnissä olevasta sodasta ei ole varsinainen valtioiden välinen konflikti. Vaikka monessakin konfliktissa on mukana ulkomaisia osapuolia, jokainen niistä on luokiteltavissa sisällissodaksi. Kansanmurhaa koskeva osuus antaa lukijalle tuoreen näkökulman Darfurin kriisiin Länsi-Su-

danissa, vaikka alkuperäinen teksti on kirjoitettu lähes kolme vuotta ennen kriisin puhkeamista.

Teos on mielenkiintoinen erityisesti konfliktimaantieteellisestä näkökulmasta arvioituna, koska perusajatukseksi on Afrikan sotien erityisluonne. Usein väitetään, että Afrikassa sodat olisivat monella tavalla erilaisia kuin muualla. Jos väite voidaan osoittaa todeksi, yhteiskunta- ja kulttuurimaantiede voivat tarjota arvokkaan lisän spatiaaliseen konfliktintutkimukseen.

Kirjan perusolettamuksena toimii väite ”sota synnyttää sotaa”. Hypoteesista esitetään sekä heikko että vahva versio. Edellisen mukaan sotia syntyy siellä, missä niitä on ollut ennenkin. Sota on siis eräänlainen historiallinen tosiasia, joka selittää itse oman olemassaolonsa. Tässä versiossa sodat ovat aikain saatossa syntyneet joidenkin ydinsyiden vaikutuksesta. Näistä esimerkkeinä luetellaan siirtomaa-ajan hallinnon luomat vieraat valtiomallit, valtioiden ”keinotekoiset” rajat ja etnisten ryhmien rikkoutuminen, etnisten ryhmien välinen epätasa-arvo, resurssien niukkuus ja köyhyys. Jos ongelmia ei korjata, sota voi ryöpsähtää ilmiliekkeihin uudestaan.

Hypoteesin vahvan version mukaan sodan luonteessa on jokin perustavaa laatua oleva syy, joka saa sodan syt-

tyämään uudestaan ”rauhan” jaksojen keskeydyttyä. Vahvassa versiossa syyt muuttuvat, kun heikossa ne pysyvät muuttumattomina. Aikaisempien sotien jäljiltä perinnöksi jää joukko selvittämättömiä asioita, esimerkiksi epätäydelliset rauhansopimukset, politiikan ja militarismin sekoitus ja sissien osallistuminen luonnonvarojen riistoon. Sodilla on taipumus levitä heikosti vartioitujen rajojen yli naapurimaihin, kuten on havaittavissa Afrikan konfliktiryppäissä, Afrikan sarvessa, Länsi-Afrikassa ja suurten järvien alueella. Poliittinen alistaminen, taloudellinen epätasa-arvo tai kansainvälispoliittiset intressit voivat olla juuri niitä selvittämättömiä asioita, jotka sytyttävät sodan uudestaan.

Hypoteesiin sisältyy ajatus afrikkalaisten sotien erityisyydestä. Kirjan mukaan Afrikassa sodat ovat monimutkainen sekoitus etnopolitiikkaa ja ryöväystä. Tällaiset anekdootinomaiset viisaudet eivät kuitenkaan vakuuta. Lukija jää ihmettelemään, ovatko Afrikan sotien erityispiirteet edes ”afrikkalaisia”. Miten Afrikan sodat eroavat muista kehitysmaissa käytävistä sodista? Onko kyse sittenkin teollisuusmaiden ja kehitysmaiden välisistä yhteiskunnallisista eroista vai onko selittävä tekijä yhteiskunnan sisäinen kulttuurien kirjo? Eroavatko sodat toisistaan maantieteellisen sijaintinsa perusteella? Afrikan erityisyyden korostaminen voi lisäksi johtaa ennakkoluuloiseen kysymyksenasetteluun ja *afropessimismiin*. Jos vaihtoehtoiset selitysmallit karsitaan pois jo alkajaisiksi, tulokset helposti tukevat ”sota synnyttää sotaa” -väittämää.

Teoksen näkökantaa on vaikea ymmärtää. Yhtäältä tuomitaan Afrikan mustamaalaaminen, mitä erityisesti yksinkertaistuksia ja stereotyyppiä rakastava media harastaa. Toisaalta langetaan afropessimismiin, kun todetaan lakonisesti, että ”sotiminen vaikuttaa olevan mantereelle tyypillistä” (s. 18) ja että ”[a]frikkalaisille valtioille on tyypillistä ’voittaa putsaa pöydän’ -rakenne, jossa valtiopäämies hallitsee yhtä lailla maan poliittista, sosiaalista kuin taloudellistakin elämää [...] se, jolla on korkeimman vallan symbolit hallussaan, hallitsee myös ulkoisia resursseja” (s. 28–29). Tällainen yleistäminen ei tee oikeutta Afrikan sotien tutkimukselle, joka on osoittanut, kuinka moninaiset historialliset, maantieteelliset, poliittiset, sosiaaliset ja kulttuuriset syyt ovat johtaneet sotiin.

Kirjassa luetaan kuusitoista konfliktia 1960-luvulta alkaen. Viidessätoista mainitaan sodan olevan joko aikaisemman sodan perintö tai naapurivaltioiden konfliktien maantieteellinen jatkumo. Poikkeuksena on Liberia, jossa ei ollut sen koommin edeltävää sotaa kuin konfliktia naapurimaassakaan. Voidaan kysyä, eikö sama ”sota synnyttää sotaa” -logiikka selittäisi konfliktien dynamiikkaa esimerkiksi Keski-Aasiassakin.

Kirjassa ei kuitenkaan sorruta yliarvioimaan esitettyä teoriaa. Afrikasta luetaan joukko rauhanomaisia maita (esim. Tansania, Nigeria ja Tšad), joissa olisi hypoteesin mukaan pitänyt hyvin todennäköisesti syntyä konflikteja. Näissä maissa oli koettu joko edeltäviä sotia tai sota naapurivaltiossa, mutta konflikti ei levinnyt niihin. Nigeriaa on kuitenkin vaivannut jatkuva yhteiskunnallinen kuohunta, eikä olekaan mahdotonta, etteikö Nigeria voisi ikävällä tavalla todistaa kirjan teoriaa oikeaksi. Samoin Darfurin etninen puhdistus Länsi-Sudanissa voi hyvinkin johtaa konfliktiin Tšadissa. Teoksessa tunnustetaan kuitenkin, että oletuksen pitäisi päteä vastakkaisiinkin tapauksiin ollakseen vaikutusvaltainen.

Huomion arvoinen on väite, jonka mukaan esimerkiksi poliittinen ja uskonnollinen ääriajattelu, nationalismi tai etninen syrjintä eivät itsessään ole johtaneet sotiin, vaikka ne ovatkin pitkittäneet konflikteja. Myös resurssien hallinnan merkitys sotien synnyttäjinä on epäselvä. Sotivilla osapuolilla on kuitenkin luonnollinen halu hallita arvokkaita luonnonvaroja, joista saatavilla tuloilla he voivat ylläpitää armeijoitaan. Väite on erityisen mielenkiintoinen, sillä konfliktitutkimuksessa on kokonainen haara, joka on pyrkinyt selvittämään resurssien ja sotien välisiä yhteyksiä. Tutkijat eivät toki ole yksimielisiä siitä, johtuvatko sisällissodat luonnonvaroista ja jos johtuvat, niin millaisista luonnonvaroista. Yleisin näkemys on kuitenkin se, että luonnonvaroista öljy liittyy useimmin sisällissotiin.

Sotien leviämislle nähdään useita syitä, joista suurin osa on spatiaalisia. Afrikan maiden valtiolliset rajat ovat hataria ja heikosti vartioituja, mikä sallii armeijoiden lähes vapaan liikkuvuuden maasta toiseen. Vuotavat rajat mahdollistavat myös sissien hyökkäykset ja taistelijoiden värväämisen, turvapaikan hakemisen sekä tukikohtien perustamisen naapurimaihin. Asekauppiat voivat hyötyä konfliktin leviämisestä. Epävakaissa yhteiskunnissa oppositiovoimat tai sissit voivat myös kopioida lähinaapurien onnistuneen sodan tai vallankaappauksen logiikan ja toistaa sen omassa maassaan.

Kansainvälisen politiikan merkityksestä kirjassa nostetaan esille jälkikolonialistinen vapausideologia 1960–70-luvuilla, kylmä sota 1980-luvulla ja Yhdysvaltain ja Ranskan vaikutus 1990-luvulla. Mainitsematta jää, että edesmenneen Neuvostoliiton ekspansivinen politiikka vaikutti sekin suuresti kehitysmaiden konflikteihin. Neuvostoliitto jakoi aseapua kehitysmaihin, koulutti sekä kehitysmaiden siviilejä että sotilaita ja toteutti tehokkaan aivopesukampanjan siirtomaaidelalismen varjolla. Paradoksaalisesti Neuvostoliitto esiintyi rauhan ja ystävyyden kansakuntana, mutta edisti poliittikallaan kolmannen maailman sotia ja sitä kautta marginalisoitumista. Esimerkkeinä sosialismin valepuvussa toteutetuista vasemmistoimperialisista sotahankkeista mainittakoon Angola ja Nicaragua.

Kirja on mielenkiintoinen kokoelma kirjoituksia sodasta. Aiheita analysoidaan sekä kansainvälisten suhteiden, kansainvälisen humanitaarisen lain että konfliktimaantieteen näkökulmista. Kirjan perushypoteesi on sekä historiallinen että spatiaalinen. Teosta voikin suositella niin yhteiskunta- kuin maantieteellisesti suuntautuneelle konfliktitutkijalle.

Teos ei kuitenkaan käsittele pelkästään sotia, vaan tarkastelun kohteiksi on nostettu myös kansanmurhat, alueelliset turvallisuuden rakenteet, interventiot ja pakotteet, demokratian ja nälänhädän väliset yhteydet, humanitaariset instituutiot ja niiden toiminta sekä humanitaarinen vastuu. Vaikka poliittisen ja maantieteellisen konfliktitutkimuksen ja juridiikan tutkimuksen yhdistäminen on kunnioitettava päämäärä, monitieteisyys jää teoksessa puoliteihen. Kirja on siten kokoelma irrallisia kirjoituksia, joiden yhteydet toisiinsa eivät aina käy selväksi. Suomessa, jossa akateemisista reviiereistä pidetään kiinni kynsin hampain, onnistunut monitieteinen esitys sotien synnystä ja dynamiikasta olisi ollut tervetullut.

MIKA VEHNÄMÄKI

*United Nations Development Programme/UNV,
Kampala*